

Słuchaczom kursu Receptura zielarska i kosmetyczna
skrypt ten dedykuję

Dr Henryk Różański

„Podczas gdy dotychczas oznaczano wartość roślin leczniczych na podstawie ilości posiadanych przez nie glikozydów, alkaloidów, czy innych składników; ja, opierając się na podstawie własnych na olbrzymim materiale wykonanych badań - zdołałem stwierdzić, że świeże, niezmienione jeszcze rośliny lecznicze zawierają składniki, których brak im później, gdyż przy nieodpowiedniej przeróbce zostają one zniszczone.”

Dr. med. Gerhard Madaus (1890-1942)

Recenzent: o. dr MarceLin Jan Pietryja

Skład: Barbara Guz

Korekta: Grażyna Gozdał

Okładka: Patrycja Waszut

Zdjęcia: zdjęcia wygenerowane przez AI

The logo for Otium publishing house features the word "Otium" in a decorative, calligraphic font. The letter "O" is particularly ornate with a large, swirling flourish extending from its top left. The word is underlined with a simple horizontal line.

Wydawnictwo Otium

ISBN 978-83-960270-5-4

Wydanie I 2024

Druk i oprawa

Drukarnia Wydawnictwo Arka

ul. Błogocka 28, 43-400 Cieszyn

WSTĘP

Zielarstwo zajmuje się pozyskiwaniem, zbiorem, uprawą i przetwórstwem roślin leczniczych (rośliny do produkcji leków), przyprawowych (rośliny o walorach smakowo-zapachowych), kosmetycznych (składniki kosmetyków i kosmeceutyków o działaniu pielęgnującym i leczniczym na skórę) i prozdrowotnych (zioła w suplementach diety, specjalnego przeznaczenia żywieniowego, zioła funkcjonalne).

Zielarz z uzyskanych surowców roślinnych przygotowuje preparaty wg zasad recepturowych.

Fitoterapia, czyli ziołolecznictwo to leczenie i profilaktyka chorób za pomocą preparatów ziołowych.

Preparaty ziołowe mają statut leku lub suplementu diety. Z niektórych ziół przygotowuje się żywność funkcjonalną.

Żywność funkcjonalna obejmuje surowce i produkty spożywcze posiadające właściwości odżywcze (pokarmowe) oraz prozdrowotne i zmniejszające ryzyko wystąpienia chorób.

Zielarstwo odpowiada farmacji (produkcja przetwarzanie surowca i wytwarzanie preparatu). Natomiast ziołolecznictwo odpowiada medycynie.

Fitoterapeuta i naturopata, podobnie jak lekarz, stosuje w leczeniu chorób preparaty wytworzone przez przemysł zielarski. Niejednokrotnie zielarz nie ogranicza swojej działalności tylko do wyrobu preparatów, lecz trudni się jednocześnie ziołolecznictwem.

Dr med. Henri Leclerc (1870-1955) francuski lekarz, który stworzył naukowe podstawy zielarstwa i fitoterapii, w 1913 roku wprowadził do nauki termin fitoterapia (franc. Phytothérapie).

W Polsce tę nazwę jako tytuł publikacji użył po raz pierwszy dr Jerzy Lypa „Phytotherapia” w 1933 r. Pionierem w używaniu nazwy „fitoterapia” był również prof. Jan Muszyński (1884-1957), np. „Ziołolecznictwo i leki roślinne (Fytoterapia)”, 1946 r.

Wbrew temu, co niektórzy autorzy piszą, fitoterapia jest synonimem ziołolecznictwa, jest to zwyczajnie przełożenie terminu Phytothérapie na język polski, czyli leczenie za pomocą roślin, ziół. Istnieje fitoterapia ludowa (ziołolecznictwo ludowe) oraz fitoterapia oparta na dowodach naukowych, „oficjalna”, „fitoterapia akademicka” – wykładana na uczelniach w kraju i za granicą.

Wg prof. Ryszarda Gryglewskiego (1932-2023) **receptura lekarska** zajmuje się sposobami porozumiewania się między lekarzem a farmaceutą. Podstawą tego porozumienia jest pisany dokument – **recepta**. W I połowie XX wieku większość leków była przyrządzana przez farmaceutę ex tempore wg ścisłego przepisu podanego przez lekarza w recepcie (leki magistralne). Obecnie większość leków jest produkowana przez firmy farmaceutyczne i tamże nadaje się formy recepturowe. W starożytności lekarze samodzielnie przygotowywali leki, ale już wtedy zaczęła się wyłaniać farmacja (aptekarsstwo)

Forma leku składa się z substancji leczniczej z dodatkiem substancji pomocniczych (o różnych znaczeniach technologicznych). Podłoże dla leku dawniej określano mianem vehiculum i nie odnosiło się ono wyłącznie do preparatów dermatologicznych.

Wg prof. Andrzeja Danysza (1924-2022) **receptura** jest to nauka o sposobach zapisywania i sporządzania środków leczniczych. Wyróżnia się **recepturę farmaceutyczną** (zasady sporządzania leków) i wspomnianą już **recepturę lekarską** – naukę o sposobie zapisywania leków.

Leki można podzielić na:

Leki oficjalne (farmakopealne), mające z góry określony przepisami farmaceutycznymi skład i objęte farmakopeą.

Leki magistralne – zapisywane przez lekarza w dowolnym, przez niego przewidzianym składzie.

Leki i surowce nieoficjalne, to te które nie są objęte przez farmakopee, Urzędowe Spisy Leków (w Polsce Urzędowy Wykaz Produktów Leczniczych) oraz Listę Surowców Farmaceutycznych danego kraju.

Leki nieoficjalne wytwarzane są z surowców, które zostały wykreślone z obecnych i nie obowiązujących wykazów surowców farmaceutycznych. W Polsce we wrześniu 2023 r na liście surowców farmaceutycznych widniało 591 pozycji. Ważność pozwolenia na wprowadzanie do obrotu surowca może być: bezterminowa lub terminowa. Do każdego surowca przydzielony jest podmiot odpowiedzialny. Zatem każdy producent/dystrybutor surowca ma oddzielne pozwolenie na wprowadzanie do obrotu surowca farmaceutycznego.

Przy surowcu widnieje również nr pozwolenia, opakowanie i moc (zawartość substancji czynnej).¹

FARMAKOPEA

Farmakopea jest zbiorem podstawowych wymagań odnoszących się do składu i jakości środków farmaceutycznych oraz metod badania surowców farmaceutycznych i leków. Zawiera również podstawowe wymagania dla niektórych artykułów sanitarnych i opakowań środków farmaceutycznych. Treść farmakopei podlega okresowo rewizji, aktualizacji i modyfikacji z powodu zmieniającego się asortymentu środków farmaceutycznych, zmiany wymagań w zakresie jakości, a także z powodu postępu badań nad surowcami. Innymi słowy: **zbiór norm określających jakość środków leczniczych, w tym zielarskich, nosi nazwę farmakopei.**

Do najstarszych polskich dokumentów przypominających współczesne farmakopee należą dyspensatoria, np. gdańskie z 1662. i 1665 r. oraz krakowski z 1683 r.

W 1794 roku wydano ***Pharmacopoea Castrensis et Nosocomialis Exercitus Nationalis***, która czasem jest określana mianem farmakopei kościuszkowskiej, bowiem została dedykowana Tadeuszowi Kościuszce (1746-1817).

¹ Aktualna lista: <https://rejestrmedyczne.ezdrowie.gov.pl/registry/lstf>